

חסד ומפת אובדן הדרכים

תולדותיו של אברהם מובאות על רקע שלושה פרקי יסוד בקדם-ההיסטוריה של עמנו : דור המבול, דור הפלגה הבונה את מגדל בבל, והעיר סדום ובנותיה. שלוש ציביליזציות מעוצבות לפנינו, דרכים שהמקרא מגנה ומתעב. בניגוד מובלט להן מועמדת לפנינו דרך חדשה, המיוצגת בדמותו של אברהם. ההליכה בדרך הזאת, היא ייעודו של עם ישראל.

כפי שראינו בפרשת 'וירא' הרחיבו חז"ל את התיאורים הקצרים והחסכניים שבמקרא, ועיצבו פרקים אלה באגדות שופעות חיים. הפשטות שבאגדות מסתירה מופשטות, והתמימות-לכאורה מבטאת ביקורת נוקבת וחריפה על מפת "אובדן-הדרכים" של האנושות. במשך הדורות השתנו הפרטים במפה זאת, וודאי בדורותינו, בהם האיצה ההיסטוריה את קצב פעימותיה. למרות זאת, המתאר הכללי של מפת "אובדן-הדרכים", כפי שתיארו אותה חז"ל, תקף ואקטואלי עד עצם היום הזה. ננסה להלן לעיין במפה, תוך שארשה לעצמי לתרגם את דברי חז"ל למציאות דורנו אנו.

שלוש הציביליזציות

בעקבות פסוקי המקרא, מתארים חז"ל את דור המבול כציביליזציה בה שלטו העוול והאלימות: 'ותמלא הארץ חמס'. לא הייתה זאת ברבריות פרימיטיבית. אדרבה, כהאשמתו של ירמיהו (ד, כב): "חֲכָמִים הָיָה לְהָרַע וּלְהִיטִיב לֹא יָדְעוּ". דור המבול הוא ייצוגה של "תרבות" השולטת על מכמני המדע והטכנולוגיה, אך משתמשת בהם כדי לשלוט, לרצוח, לחמוס ולהרוס. עליהם נאמר (בראשית ו, ב): "וַיֵּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת בְּנוֹת הָאָדָם". לפנינו בני "גזע עליון" החושבים עצמם לבני אלוהים, הזכאים לשלוט על הגזעים הנחותים כשרירות לבם. לא נטעה אם נקבע שנציגו המודרני של דור המבול, היה הנאציזם. ואכן, ראוי היה הנאציזם לעונשו של דור המבול, עונש הכיליון המוחלט.

סדום מתוארת באגדה ובהלכה כמשטר הבנוי על אגואיזם כלכלי וחברתי. ההלכה לימדה אותנו "כופים על [=נגד] מידת סדום", כלומר, המשפט חייב להסתייג מהקדושה שהחברה מייחסת לרכוש הפרטי, נוסח: "שלי שלי שלך שלך". בתרגום אקטואלי, סדום מיוצגת על ידי הקפיטליזם האכזרי והדורסני, בפעולותיהם של "ברונים שודדים", בכלכלה על פיה אסור לחוס על סובלים ועניים. בסדום, רק חוקי הכלכלה (חוקים לכאורה!) קדושים. סדום מאמינה שרק כללי הגיונל של השוק יבטיחו את הקידמה והשגשוג הכלכלי. מתוך כך הופך הסעד, הצדקה הציבורית, לפשע כלכלי.

על דור הפלגה מספרת התורה: "וַיְהִי כָל הָאָרֶץ - שְׁפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים" (בראשית יא, א). חז"ל מפרשים פסוק זה בצורה מפתיעה (בראשית רבה לח, ו): "וּדְבָרִים אֶחָדִים... מה שביד זה ביד זה, ומה שביד זה ביד זה", כלומר, רכושם משותף. בתרגום אקטואלי נוכל לראות במפעלם של אנשי המגדל ניסיון לבנות חברה קומוניסטית ואתאיסטית. על דברים אלה אעמוד אי"ה בפרשה אחרת. כאן רוצה אני להדגיש את הפן האחר, המדבר על "שפה אחת", על קוסמופוליטיות ובינלאומיות, על אחוות העמים שמעבר למלחמות השבטיות והלאומיות. אכן, אידיאלים נעלים, אלא שמאחוריהם שלטה צביעות ושקר שהשחיתו את השפה, ה"שוויון" כיסה על רודנות, ואחוות העמים' על אימפריליזם דורסני. הם חטאו בשפה, ובשפה נענשו. המאמינים באחוות העמים חדלו להבין איש את שפת רעהו: "הבא לי פטישך, הביא לו מגל. הבא לי מגלך - הביא לו פטיש". כמגדל בבל, גם בנייני המשטרים המסומלים בחומת ברלין ננטשו ונשארו כצלקות שלא ימחקו, ועדויות איומות למעלליהם.

אמו של ישראל

בהנגדה לדרכים אלה מעמידה התורה את אידיאל החסד. ואכן, פרשת 'חיי שרה' איננה דרמטית כקודמותיה, אולם, היא כולה חסד, "חסד יהודי". תחילתה של הפרשה ב"חסד של אמת", קניית מערת המכפלה על ידי אברהם לקבור בה את שרה. המשכה - בבחירתה של רבקה לאם עמינו, בחירה שבמרכזה חסד. עבד אברהם נשלח לחרון להביא אשה ליצחק. הבוחן שעל פיו נקבעה הבחירה הוא החסד, חסד ספונטני שמעבר לבקשתו של הזולת הסובל (בראשית כד, יג-יד): "הֲנֵה אֶנְכִּי נֹצֵב עַל עֵין הַמָּיִם - - וּבָנוֹת אֲנָשִׁי הָעִיר יִצְאָת לְשָׂאֵב מַיִם. וְהָיָה [הַנְּעָרָה] אֲשֶׁר אֶמַר אֵלֶיהָ 'הִטִּי נָא כַּדָּךְ וְאַשְׁתָּה' וְאַמְרָה 'שְׂתָה וְגַם גִּמְלִיךָ אֲשָׁקָה' אֹתָהּ הִכְחַתְּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק". שני סיפורים אלה אינם מובנים ללא תשומת לב לעקרונות הדתיים המצויים מאחוריהם: ההקפדה על קבר ישראל וההסתייגות מנשואי תערובת. שני עקרונות אלה, בנוסף לברית המילה, עתידים להטביע את חותמם על החיים היהודיים בדורות הבאים, בשעות הלידה, הנשואים והמוות, ומתוך כך בחיים כולם. אכן, ברקע קניית מערת המכפלה, מצויים דיני הקבורה ומנהגיה, הקשורים לדעתי באמונה בהשארות הנפש אחרי המוות. ברקע יציאתו של עבד אברהם לחרון, מצוייה ההתנגדות לשאת את בנות כנען. אברהם מצווה לעבדו: "לֹא תִקַּח אִשָּׁה לְבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי" (בראשית כד, ג). רבקה תחזור על דרישה זאת בתקיפות: "קִצְתִּי בְּחַיִּי מִפְּנֵי בָנוֹת חַת, אִם לִקַּח יִעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת חַת כָּאֵלֶּה... לָמָּה לִּי חַיִּים" (כו, מו). אכן, יִעֲשֶׂה בְנָה לִקַּח נָשִׁים מִבְּנוֹת חַת "וַיִּתְּהֶינּוּ מֵרֵת רִיחַ - - לְיִצְחָק וּלְרַבְקָה" (כו, לה). התנגדות זאת קשורה וודאי לפולחן הכנעני והחתני, ובעיקר לפריצות המינית של עמים אלה. בניגוד לכך, מדגיש המקרא את צניעותה של רבקה. כאן נעוץ הלקח של הפרשה. ניתן לשער שמשפחתו של אברהם בחרן לא הייתה מונותאיסטית בדיוק בנוסח שלו. ולמרות זאת, נבחרה רבקה להיות אמו של ישראל, בעקבות החסד שהיא הוכיחה במעשיה. כדברי רש"י הירש (כד, ד): "גם אנשי ארם היו

עובדי עבודה זרה. [מכאן ש]לא אלילי כנען, אלא השחיתות המוסרית שבכנען היתה המניע להחלטתו ["לא תקח אשה לבני מבנות הפנעני"]. אלילות היא ביסודה תעיית השכל, ולזו יש תקנה. אך שחיתות מוסרית תופסת את כל ההווה האנושית על כל עומק הנשמה והרגש".

נשמות דור המבול

מפת "אובדן-הדרכים" ששורטטה בספר בראשית, מתארת את הסכנות העומדות בפני האנושות בכל הדורות, ואפילו בדורנו הנאור. קריסתו של "מגדל בבל" האדום נתנה משנה כוח לאגואיזם הקפיטליסטי המשתלט עלינו ללא מיצרים. סדום אף לקחה לעצמה את המשימה לבנות מגדל בבל חדש על ידי הגלובליזציה, שלא תיטיב עם החלשים והסובלים. לכאורה עם סיום המלחמה הקרה שבין סדום לדור הפלגה, הבקיע שחר השלום. אולם, זאת אשלייה. נשמות מסתובבות בעולם, גלגולן של נשמות דור המבול, ומסכנות שוב את האנושות, הפעם במבול של אש גרעיני.

מופלא לקרוא בפתחתה של התורה, בפרשת המבול, אזהרה לאנושות בפני הכיליון המאיים עליה. האנושות עדיין עומדת בפני סכנת מבול האש, של סוחרי הטרור הגרעיני, ומלאכי החבלה המנסים להשיג את מפתחותיו של מלאך המוות. שוב בוקעת אלינו נבואתו של ה"נביא לגוים", ירמיהו (פרק ד) כשבמרכזה סכנת ה"חכמים – להרע" המאיימים להחרیب את העולם: "ראיתי את הארץ - - והנה תהו ובהו, ואֵל השמים ואין אורם! ראיתי הקרים והנה רעשים - - וְכָל הַגְּבָעוֹת הַתִּקְלָקְלוּ! ראיתי והנה אין האדם - - וְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם נָדְדוּ... על זאת תֵּאָבֵל הָאָרֶץ וְקִדְרוּ הַשָּׁמַיִם מִמַּעַל".

שלא כבמקור, מכוונת עכשיו נבואה זאת לאנושות כולה, באקטואליות איומה. פרשת 'חיי שרה' מדברת על "חסד ואמת". החסד חייב להישען על האמת, על ראיית המציאות כפי שהיא, ולפעמים אף לשלוף חרבו ולהלחם באיום ללא פשרות כדי להינצל. הצלת האנושות ממזימותיהן של נשמות דור המבול, הוא האתגר הגדול ביותר של החסד בכל הדורות.